№ 177 Հոկտեմբերի 7 (19) 1880 Հոկտեմբերի 7 (19) № 177

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ
Առանձին համարները 5 կօպէկ:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція ,,Мшакъ".

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարվում են իւրաքանչիւր բառին 2 կօպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր յարուցած խնդիրը:—Ներքին տեսութիւն: Ուսումնարանական հոգաբարձուի շրջաբերականը: Նամակ Սղնախից: Նամակ Խմբագրին: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Բօլգարիա: Սպանիա:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Քաղուածք մի ձեռագիր յիշատակարանից:

ՄԵՐ ՅԱՐՈՒՑԱԾ ԽՆԴԻՐԸ

Եթէ Թիֆլիսը առանձին համակրութեամբ չէ վերաբերվում դէպի մեր յարուցած խնդիրը, թէ հայերը ինչ կրօնի և պատկանէին պէտք է ազգութեամբ մի լինեն,—այդ մեզ շատ չէ զարմացնում և չէ վրդովեցնում, որովհետև Թիֆլիսի պէս անշարժ, առաջադիմութեան թըշնամի քաղաք հազիւ թէ մի ուրիշը կը գտնվի ամբողջ Անդրկովկասում: Բայց մենք կատարելապէս վարձատրված ենք համարում մեզ որ մեր յարուցած մտքին գաւառները համակրում են: Ամեն օր մենք ստանում ենք բազմաթիւ թէ թղթակցութիւններ, թէ մասնաւոր նամակներ, որոնք մեծ համակրութիւն են յայտնում մեզ մեր յայտնած մտքերի համար:

Այդ նամակներից մի շատ փոքրիկ մասը տպվում են «Մշակի» մէջ և մեծ մասամբ նրանք են տպվում, որոնց հեղինակները կամենում են տպագրութեամբ յայտնել իրանց իսկական ազգանունները: Միւսները թէև չեն կամենում լրագրի մէջ տպագրել իրանց իսկական ստորագրութիւնը, բայց հարկաւոր ժամանակ պատրաստ են յայտնել իրանց ազգանունները:

Շամախուց մեզ գրում են որ այդ քաղաքի հայ-լուսաւորչականները և հայ-աւետարանականները սկսեցին վերջին ժամանակները մեծ սիրով վերաբերվել դէպի միմեանց և հաստատ դիտաւորութիւն ունեն ձեռք ձեռքի տուած ընթանալ, միասին և համերաշխութեամբ գործել ամեն ազգային գործերում:

Վերջապէս մեր քարոզած սկզբունքները արձագանք գտան և Կ. Պօլսում: Վաղը կը տպենք մեր լրագրի բանասիրականի բաժնում մեր Կ. Պօլսի մշտական թղթակցի, Հայկակի նամակը, որի մէջ նա, ուրիշ նիւթերի վրա խօսելով, յայտնում է և այն միտքը, թէ այժմ, երբ Թիւրքիայի հայերը իրանց հայրենիքի բարենորոգման գործի աջողվելու համար պէտք է սպասեն օտար պետութիւններից օգնութիւն, այսինքն կաթօլիկ, բողոքական և այլ դաւանութիւններին պատկանող ազգերից, վերին աստիճանի անքաղաքագիտութիւն է լուսաւորչականների կողմից, եթէ նրանք նոյն իսկ այդ ժամանակ սկսեն հալածել այլակրօն հայերին, մերժել նրանց մասնակցութիւնը ազգային գործերում, հերքել նրանց իրաւունքը ազգային մարմնին պատկանելու, վերջապէս գրեն յօդուածներ նրանց դէմ: Կովկասեան հայոց մամուլի բոլոր յօդուածները այժմ թարգմանվում են Կ. Պօլսի դեսպանատներում, մանաւանդ անգլիական դեսպանատան մէջ, աւելացնում է մեր թղթակիցը, և Թիֆլիսում հրատարակված թշնամական յօդուածները բողոքական և կաթօլիկ հայերի դէմ մեծ ցաւ պատճառեցին Կ. Պօլսի հայերին, ասում է նա:

Այդ բաւական չէ: Հայկակը բերում է իր նամակի մէջ հայասէր Բրայսի խօսքերը, որ այժմ Կ. Պօլսումն է և որ ասել է Կ. Պօլսի հայ պատգամաւորութեանը, թէ հայերը մեծ մասով լուսաւորչականներից բաղկացած լինելով, այնու ամենայնիւ չը պէտք է թշնամական կերպով վերաբերվեն դէպի իրանց ազգի փոքրամասնութիւնը, դէպի կաթօլիկ և բողոքական հայերը, որովհետև դրանով կապացուցանեն իրանց քաղաքական անհասունութիւնը և շատ անախորժ տպաւորութիւն գործած կը լինեն Եւրոպայի վրա իրանց այդ կրօնական անհամբերողութեամբ:

Դորան մենք մեր կողմից ոչինչ չունենք աւելացնելու: Վաղվայ համարում կը տպենք Հայկակի նամակը և կը թողնենք ընթերցողների դատողութեանը թէ որքան անքաղաքագէտ և իրանց պաշտօնին անպատրաստ, որքան յանցաւոր են այն խմբագիրները, որոնք քաղաքական գիտութեան տարրական հմտութիւններից էլ զուրկ լինելով, յանդգնում են քաղաքական

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԱՂՈՒԱԾՔ ՄԻ ՁԵՌԱԳԻՐ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՑ

—

Գ.

«Որովհետև միանգամ խել սկսար, պէտք է համբերութիւն ունենաս: Մարդս իւր տեսածովը, լսածովն ու զգացածներովն է մարդ. հոգին իւր յիշատակներովն է սնանվում. միտք և դատողութիւնը պարապ ժամերում վեր են կոչում նոյն յիշատակները իրենց թագստոցէն, և քննելով ու փորձելով օգտակարն ու պատշաճը տարրացնում են իրենց: Ներողամիտ եղիր մի օրինակ բերեմ. ձմեռը, տաք գոմում, առաւօտեան դարմանը կուշտ փորով կերած, ջուրը խմած, տկները աւելուած հորացուած և խուշկին ցանուած, երբ պառկում էին իմ եզները խաղաղ լռութեան մէջ և գեղեցիկ արևիկը փոքրիկ երդիկներէն ներս մտած իւր անուշ ու ջերիկ լուսովը ժպտում էր այդ անմեղութեան դադարի մէջ, անձայն քայլով մտնում էի և կռնակս մի սիւնի դէմ տուած՝ կամ մսրքներէն մէկի մէջ նստած՝ ախորժում էի զուարճանալ առջևինի անասուններու երջանկութեան պատկերովը, և գիտում էի թէ ինչպէս նոքա մի խուլ գռլռգռլու անելով իրենց խռչափողի մէջ յետ էին բերում բերանները իրենց միանգամ կերածը և որոճում էին, այսինքն մանր ծամում էին և լորձունքներովը լաւ հաւասար շաղուելով կուլ էին տալիս. արդ այդ որոճմունքի շնորքն է նոցա մարմնի գիրութիւնը, գեղեցկութիւնը, ուժը: Այդ որոճն ու մարդոնը նման են. հետևանքի մէջ զանազանութիւնն այն է, որ կենդանին իւր մարմինն է պարարտանում, գեղեցկանում, ուժաւորվում. իսկ մարդուս՝ բնաւորութիւնն է կազմվում. զգացմունքն է դրոշմ առնում, ճգտումն է ուղղութիւն ստանում: Եթէ ես քեզ իմ տեսածներուս, լսածներուս, զգացածներուս վրա երկար բանում եմ, նպատակս է քեզ ցոյց տալ այն տարերքը՝ որով կազմութիւն է առել իմ բարոյական մարդս, հոգիս: Այլապէս ինչպէս ճանաչեցնեմ քեզ իմ բունս: Երկու զգացմունք իշխում են ինձանում. սիրում եմ իմ արենս, ատում եմ իւր թշնամին. և այդ երկու զգացմունքը գոյութիւն առել և տարրացել են ինձանում՝ տեսածէս, լսածէս և զգացածէս: Ներողութիւն. դառնանք մեր բանին:

«Թէոդոսի քաղքումն էի. դու չես տեսել այն. մի հողաթաղ, շաղաղածեփ և տղմաթաւալ քաղաք. եթէ արտաքինէն ներքինը պիտի դատէք, դատեցէք մեծ կայսերն յաջորդող իշխաններու յատկութիւնը: Այնքան դարեր է իշխում են, երկու գեղեցիկ քար իրար վրա չեն դրած Արտաշէսներու և Սմբատներու երկրին մէջ, երկու ծաղիկ իրար մօտ չեն բուսուցած. շատ գեղեցիկ քարեր իրարմէ քանդած, շատ ծաղիկներ ապականած ու չորցուցած են. եթէ երբէք բարի են եղած իրենց հըպատակներուն, այդ նոցա իրենց թոյլ զգալու արգիւնքն է եղել. երբ ուժով են եղել, միշտ բռնաւոր են եղել, և միշտ ապականիչ:

«Մի գաղտնի երկիւղ սողոսկում էր երակներուս մէջ երբ Ալլահի աղօթաւորի բարակ ու տխուր ձայնը լսում էի և աչքերս վեր ուղղելով տեսնում էի սրածայր բարձր բարձրութեան վրա սպիտակագլուխ մարդը, ձեռքը ծնօտին, իւր օդի մէջ ցցուած սիւնի շուրջը դանդաղ պտոյտ անելիս: Երբ, տասն և մէկ տարեկան երեխայ, ծածուկ չարսուէն՝ շուկայէն, ուր լոյսը մթնոտ է, անցնում էի և աչքիս ծայրով նայում էի այն կարմիր ու սպիտակ մօրուքներուն, որ իրենց բարձրայատակ խանութներու մէջ՝ թաղարի կամ մանղալի մօտ ծալուած նստած, և լայն աչքերով քննում էին ինձ, վախենում էի և շտապեցնում էի քայլս, ինչպէս մէկը՝ որ գիշերուայ սև մթովը անց է կենում գերեզմանոցի մօտով և կարծում է թէ աչա հիմա մեռելներու ուրուները կը հանեն տունէն ու կը բռնեն իրեն: Վախենում էի նաև, երբ պայծառ արևով անցնում էի կրպակներու առջևէն, և լիժ երեսով պատանիներ ժպտում էին՝ նայելով ինձ: Վերջապէս վախեցայ մէկ օր, որ մի նեղ փողոցով անցկենալիս, ուր այն րոպէին մարդու հոտ չը կար, յանկարծ մեծ մարգարէի թոռներէն մէկը մի դռնէ դուրս պրծնելով ճանապարհս կտրեց ասելով «Եկ մեր տունն երթանք, քոյրս քեզ կուտամ»: Աչքս այս այն կողմ դարձուցի, ոչ ոք չէր երևում. գիտէի որ փողոցի գլուխն աղբիւր կայ, և այնտեղ ջրատարներն անպակաս են. ձայն արձակելու վրա էի երբ մի պատուհան բացուեցաւ և մի հայ աղջկայ գլուխ երևաց, որ արևի նման գեղեցիկ թուեցաւ ինձ այն պահուն: Դևը փախաւ:

«Տեսածներէս մէկն ես պատմեցի ինձ, բայց սա ոչ երկիւղ՝ այլ զարմանք: Տեսայ մէկ օր է ինչպէս, բարակ և կալուղ փարոցը ձեռքը, ոստիկանութեան մարդ էր թէ ինչ բանի՝ չը գիտեմ, առջևը խառնած մի նախիր կին, որոնք դեղնականանչ էյրամներու մէջ փաթաթուած, այլք տամա ծածկոցներու, վարում էր՝ չը գիտեմ ուր: Մինչ այդպէս հալածվում էին նոքա, տեսնում էի միւս կողմում թէ ինչպէս այն կախարդող հուրիներէն մէկ երկուսը իրենք կախարդվում էին իրենց եղբայրներու գողտուկ ցոյց տուած կարմիր խընձորներէն՝ կարմիր թաշկինակներու ծայր կապուած, և նոցա ետևից քաշվում էին դէպի անկիւնները:

«Այդպէս էի տեսնում այն մարդիկը, որ նըստած են մեր ուսերուն:

«Հայաստանի աշունը կարճ է, ձմեռն երկայն ու խիստ. երբ բուքն արձակ արձակ իջում է, երբ մանր ու ասղի նման ծակծկող ձիւնն աչք, քիթ ու բերան լցնում է, երբ քթէն ու բերնէն ելած շունչը զքանչելի այլափոխութեամբ բիւրեղ է դառնում և սիւնակ սիւնակ կախվում ընչացքի ու մօրուքի վրայէն, երբ տամուկ հիւթը քիչ է մնում աչքի մէջ ապակի կտրի, կեանքը ժողովվում է, գիւղի մէջ՝ տաք գոմերում, ինչպէս պատմեցի, քաղքի մէջ՝ խանթում, թաղարի շուրջը, ուր ձեռները ծոցում և ոտները տակը՝ փաթաթուած նըստած է արևելեան փաճառականը. իսկ տներում՝ դառամ ծերունին և պառաւ կինը, ամօթխած և յաճախ քօղածածուկ հարսները, գեղազանգուր և հրեշտակատեսիլ թոռները՝ ակլմբուած են մեծ թաղարի բոլորը, ուր մոխրի տակ անթեղուած կայծը իւր հեշտալից ու զովորիկ ջերմութիւնը սողոսկեցնում է կենսատենչիկ անդամներու մէջ, լեզուները բացվում են զրոյցներու կամ ընտանեկան անուշ խօսակցութեան. հարսը ճաղը կամ ասեղը մատներու մէջ ունի, կամ երեկոյին, երբ ընտանիքը լռիկ է, երեսացը կրակարանի մէջ բալուտ փայտը իւր կարմիր շանթերն արձակելով ճարճատմամբ՝ հրա-

թերթեր հրատարակել, չեն կըշռում երբէք իրանց ասածը, յափշտակվում են անձնական անսանձ կրքերով, մոլորեցնում են ժողովուրդը, գրգռում են նրա կորստաբեր մոլեռանդութեան ըզգացմունքը, շողքորթում են ժողովրդի ստոր կրքերին իրանց գործը ժամանակաւորապէս աջողեցնելու համար, քաղում են իրանց բոլոր պուբլիցիստական հմտութիւնները ամբոխի տգիտութեան, մոլեռանդութեան և նախապաշարմունքի պղտոր և մահաբեր աղբիւրից, զոհում են իրանց ազգի ընդհանուր շահերը, ընդհանուր հետերէսները իրանց անձնական հաճոյքին, զոհում են ճշմարտութիւնը իրանց թըշնամական անյագ և անսանձ ըզգացմունքը դէպի մի անձնաւորութիւն բաւականացնելու դիտաւորութեամբ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԻ ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆԸ

—

«Կավկազ» լրագրի մէջ կարդում ենք հետեւեալը: «Կովկասեան ուսումնարանական շըրջանի վերաբերեալ շրջաբերականի» մէջ № 8 մենք գտանք հետեւեալ կարգադրութիւնը, որ վերաբերում է երկրի մէջ տեղական լեզուների ուսումնասիրելուն:

Գիմնազիաների, պրօգիմնազիաների և րէալական ուսումնարանների կանոնադրութիւնները Կովկասեան ուսումնարանական շրջանի մէջ գործադրելու մասին 1873 թուին նոյեմբերի 22-ին Բարձրագոյն հաստատված կանոնների 4-դ յօդուածը իրաւունք է տալիս ցանկացողներին տեղական լեզուները սովորել: Այդ հիման վրա Կովկասի գիմնազիաների, պրօգիմնազիաների և րէալական ուսումնարանների մէջ առանձին վարձատրութեամբ (300 ր. մինչև 500 ր. տարէնը իւրաքանչիւր լեզուի համար) հրաւիրվում են տեղական լեզուների ուսուցիչներ, բայց այդ լեզուները սովորել ցանկացողները շատ քիչ են լինում և նրանք էլ միայն տեղացիներ:

'Ի նկատի ունենալով, որ տեղական լեզուների գիտենալը չափազանց անհրաժեշտ է այստեղ ապրող ռուսների համար, մանաւանդ դատաստանական, վարչական և պօլիցիական հիմնարկութիւնների մէջ ծառայողների համար, ուսումնարանական հոգաբարձուն կարելի է համարում 1873 թ. նոյեմբերի 22-ի վերոյիշեալ կանոնների 4-դ յօդուածը լրացնել հետեւեալով. «ռուս չինովնիկների որդկերանցից իւրաքանչիւրը, որ արքունական հաշւով պանսիօն է մտնում, պարտաւոր է ուսումնարանի մէջ աւանդվող տեղական լեզուներից մէկը սովորել»: Հոգաբարձուի կարծիքով անընական չի լինի, եթէ կառավարութիւնը, ռուս չինովնիկների որդկերանցը միջոց տալով գիմնազիական ուսումը անվարձ ստանալ, կը պարտաւորեցնէ նրանց որդկերանց մի քանի պայմաններով արքունական ձրի կրթութեան փոխարէն, միևնոյն ժամանակ այնպիսի պայմաններով, որոնց իրագործելը գլխաւորապէս օգուտ կը տայ նոյն իսկ աշակերտներին: Որովհետև այժմ ռուս չինովնիկների որդիք բաւական մեծ քանակութեամբ կանդիդատներ են արքունական հաշւով պանսիօններ մտնելու համար, այսինքն. Թիֆլիսի գիմնազիայում 20 վականսիային 101 կանդիդատ, Քութայիսի գիմնազիայում 10-ին 18, Բագուի րէալական ուսումնարանում 5-ին 30, Տեմիր-Խան-Շուրայի պրօգիմնազիայում 15-ին 34 և միայն Երևանի պրօգիմնազիայում 4 վականսիային 2 կանդիդատ, ուրեմն այս առաջարկութիւնը իրագործելու համար, կարելի էր ընդունել հետեւեալ կանոնը. ռուս կանդիդատներից իւրաքանչիւրը, որ ցանկանում է վերոյիշեալ հիմնարկութիւնների պանսիօնների մէջ բացված վականսիան ստանալ, պէտք է պարտաւորվի, քանի որ արքունական հաշւով կը մնայ ուսումնարանի մէջ ուսումնարանի ուրիշ առարկաների թւում սովորել նոյնպէս և աւանդված տեղական լեզուն, հակառակ դէպքում նա պէտք է հանվի կանդիդատների ցուցակներից:

Կովկասեան ուսումնարանական հոգաբարձուի վերոյիշեալ առաջարկութիւնները հաւանութիւն ստացան և հաստատվեցան Նորին Բարձրութեան Կովկասեան փոխարքայից:

—

ՆԱՄԱԿ ՍՂՆԱԽԻՑ

—

26 սեպտեմբերի

Սղնախից դէպի հիւսիս, 30 վերստ հեռաւորութեամբ, գտնվում է Վէլիսցիխէ գիւղը, մօտ 350 տուն հայերով և համարեա նոյնքան վրացիներով, կան և քանի մի տուն հրէայք: Այս գիւղը երևելի է իր այգիներով, որոնցից տարէնը մօտ 20.000 րուբլու գինի կարող է արտադրվել: Ժողովուրդի մեծ մասը թէև հարուստ են, բայց սըրանք էլ վրաստանցի այլ հայերի պէս անտարբեր են դէպի ազգային գործերը: Մինչև այսօր չունեն ուսումնարան, թէև մօտ 5 տարի է, որ ուսումնարանի շինութեան կապալը յանձնել են մի պարոնի, որ պէտք է շատ կարճ միջոցում պատրաստէր այն: Բայց չը նայելով, որ նա փողը վաղուց ստացած ունի ժողովրդից, այսու ամենայնիւ մինչև այսօր անկատար է մնացած շինութիւնը և սրա վրա ուշադրութիւն դարձնող էլ չը կայ: Այս պատճառով հայերի զաւակներից շատերը ուսանում են նոյն գիւղի վրաց քահանայի մօտ, իսկ շատերն էլ թափառում են աննպատակ... Եւ ահա այս գիւղը, որ իր հարստութիւնով կարող էր մեծ դեր խաղալ դաստիարակութեան գործի մէջ, այսօր ժողովրդի անտարբերութիւնից շատ յետ է մնացել... Գիւղի տեղի դրութիւնը հարթ է, փողոցները անմաքուր են, օդը ամառը բաւականին շոգ է լինում, և ջուրը հեռու տեղից են բերում, որ յաճախակի ցամաքում է: Հայերը ունեն մի եկեղեցի և 2 քահանայ, իսկ վրացիք 1 եկեղեցի և մի քահանայ: Գիւղից 5 վերստ հեռու գտնվում է Ալազան գետը, որտեղից թէև ժողովուրդը հեշտութեամբ կարող էր դէպի գիւղը ջուր բերել, բայց բոլորովին հոգ չեն տանում այդ մասին: Ալազանը ծառայում է ինչպէս լաւ ճաշ ուտելու տեղ, ինչտեղ կարելի էր միշտ թարմ ձկներ ունենալ: Ես խորհուրդ կը տայի այնտեղի «Кавказъ» լրագիր կարդացողներին, (հայերէն լրագիր ստացող չը կայ) կարդալ նոյն լրագրի 253 համարը և օրինակ առնել կոյս Մանեայ Լօրիս-Մէլիքեանից, որ իր սեփական ծախսով Որնակ գիւղի բնակիչների համար 250 սաժէն հեռաւորութիւնից ջուր է բերել տուել:

***

—

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Շուշի, 25 սեպտեմբերի

Ձեր պատուական լրագրի մէջ նորերս լոր էր հաղորդած մեր Շուշի քաղաքից, թէ այստեղի դպրոցների վարժապետներից մէկը շաքար և թէյ է ընդունել աշակերտներից, որ հարցաքննութիւնների ժամանակ լաւ թուանշանների արժանացնէ նոցա:

Ձեզ ի հարկէ անյայտ չի լինի, թէ այստեղ կան չորս դպրոցներ, ուր որ հարցաքննութիւններին թուանշաններ են դրվում, այն է՝ արքունական քաղաքային, ռուսաց օրիորդական, հայոց թեմական դպրանոց և սորա բաժին՝ օրիորդաց ազգային—հոգևոր հայոց դպրոց:—Թոյլ տուեցէք վերոյիշեալ արատի դէմ պաշտպանել միայն այն դպրոցները, որոնց մասին որ երաշխաւոր լինել կարող եմ:

Իբրև ներկայացուցիչ վերջին երկու ուսումնարանների, ես յանձնարարութիւն ունեմ իմ պաշտօնակից ուսուցիչ ընկերների կողմից յայտնելու, և անձամբ վկայում եմ, թէ շուշեցիք մեր ուսումնարանները այնքան յարգում են, որ չեն վստահանայ կաշառներով արատաւորել մեր և նոցա փոխադարձ բարի յարաբերութիւնները:—Ուստի խընդրեմ ձեր թղթակցից, որ կամ հաստատէ կամ ժխտէ այս իմ յայտարարութիւնը՝ ինչ մասով որ իմ տեսչութեան յանձնված ուսումնարաններին է վերաբերվում:

Պէտք է մի գաւառական քաղաքում ապրել, որ հասկանալի լինի, թէ ո՜րքան կարևոր է այսպիսի հերքումը, որպէս զի հիւանդ գլուխը ժամանակ չունենայ իր արատը առողջի վրա հռչակել:

Տեսուչ թեմական դպրանոցի՝ Ս. Մանդինեան

—

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՂՈՒԲԱՑԻՑ մեզ գրում են թէ այն կողմերում շատ գիւղեր կան, որոնց բնակիչները մի ժամանակ ազգութեամբ հայ են եղել, իսկ այժմ իրանց թուրք են համարում: Դրանց թուրքանալու պատճառն այն է եղել, ինչպէս պատմում են, որ ազգային լեզուի գործածութիւնը թողնելով, սկսել են թուրքերէն խօսել, և հետզհետէ խառնվել են թուրքերի հետ և ջնջվել են իսպառ նրանց մէջ, հեռանալով հայութենից: Այս տեսակ գիւղերից նշանաւոր են երկուսը. Խաչմազ և Քիլվար, որոնց բնակիչները մի բառ անգամ հայերէն չը գիտեն և խօսում են թուրքերէն լեզուով: Բայց այնուամենայնիւ հայոց կրօնը դեռ պահպանվել է այդ ազգաբնակութեան մէջ, նրանք ունեն իրանց եկեղեցիներ և մի քանի քահանաներ, որոնցից մինը, օրինակ, փոխանակ մէկ կնոջ, բացարձակ կերպով երկու կին է պահում մահմետականների նման:

—

Ստացանք 150 րուբլ յօգուտ թիւրքաց հայաս-

-ւիրում է նոյն երանիկ շրջանը իւր մօտ. մէկի հըզօր՝ միւսի մեղրէ մոմի նման աչնիւ ու փափուկ մատները ջերմութիւն խնդրելու համար երկարնվում են դէպի հուրը, որի անուշ փայլը լուսաւորում է սորա այրական դէմքը, միւսի մրայօն՝ գեղաչեայ՝ լուսի պէս սիրուն երեսը, մանկիկի զուարթուն գլուխը՝ խոպոպ մազերովն ու վարդ շրթունքովը: Շուրջդ ամեն բան հեշտութիւն և անմահութիւն է բուրում. համեստ սենեակը, այն անմեղութեան հարսնարանը, մաքուր է և կոկիկ յարդարուած. տախտակամած յատակը փռվածք ունի կամ գորգը կամ կապերտը. պատերու տակ, կրակարանի երկու կողմէն սկսուած, պարզուած են կակուղ բաստեռնները և սոցա վրա շարուած են՝ մէկ գըլխէն մինչև միւսը՝ բարձերը, որոնց վրա իրենց բարձրութեան մինչև կէսը՝ վերի կողմանէ՝ քաշուած է իբրև շապիկ սպիտակ ու գեղամաքուր կտաւը: Նայելի մօր արկղէն, ուր ամփոփուած են իւր և իւր ամուսնու և հրեշտակ մանկան տօնուտ աւուր՝ զոնաւոր զարդեղէնը, ծաւալվում է անուշահոտ խնձորի և մեխակի բոյրը: Կախարդական է այդ բնակարանը, այդ ձմեռուայ բնակարանը:

«Ոչ, մտածող ես, երևակայութիւնդ փառ է. իւր լեռնակապ շղթաներէն արձակուած՝ շչում ու սուլում է հիւսիսակը, Բօրէաղը. դրսի դռան ծերպերու մէջ ողբեր է նուագում. երգում են նորա ազդեցութեան տակ՝ ապակիներդ. ամենայն արարած կենդանի՝ լուռ է չորս դէհդ՝ միայն գուցէ դրսումը անտէրական շունն է կաղկանձում. պղինձն ու սաչանը տան մէջ թրթռմամբ ձայն են հանում, կամ ուխուր գանչում է եկեղեցու աշտարակի վըրայի պղինձը. սենեակիդ մէջ մի մոգական զաւա-զանի իշխանութեան ներքոյ ես, թաղուած ես մի խոր որոճմունքի մէջ. Աստուած գիտէ ո՛ւր են թըռել երևակայմունքդ, ինչ ոլորտներու մէջ պտոյտ են անում...»

Սյստեղ խօսակիցս ոգևորութիւնը չը կարողանալով բռնել բացագանչեց.—Ոչ, հայոց ձմեռ, կախարդ ես, կախարդ:—Երեսը նայեցի. աչքերը խոնջացել էին, և նշոյլ էին արձակում ադամանդի նման:

«Ձմեռը տեւում էր. իւր պատանքը միջահար թանձրութեամբ բռնել էր այն դաշտի երեսը, ուր Եփրատ սառնեղէն լեզուովը կարկամած ու պապանձած էլ չէ խօսում իւր շամբուտներու մէջ՝ քաղաքի նեղ փողոցներու մէջ ձիւնը լեռնանման դիզացել է. ական պէտք է բանալ անցուդարձ անելու համար. տանուտէրը կամ տան սպասաւորը առաւօտ առաւօտ թին ձեռը՝ մեծ համբերութեամբ ու տանջանքով դրսի դռան առջև բանդ եղած ձնի հիւսը պէտք է կտրէ՝ ելմուտը ազատ անելու համար: Երբ առաւօտուայ այդ ժիրաժիր շարժումը դադարում է, երբ ժամուորը գնում է աղօթքի տունն ու յետ է գալիս, երբ խանթիտրը նախաճաշն արած քաշվում է իր գործին, փողոցները դարձեալ անապատանում են, լռութիւնը տիրում է. ներսի կեանքի նշան՝ վառարանի ծուխն է դըրսումը: Բայց մի փոքրիկ շարժում դարձեալ կայ փողոցում. այն մատաղատի մանուկներն են, որ վիզ, ականջ, քիթ ու բերան իրենց ճոտի շալովը փաթաթած, ոտ ու ձեռ լաւ ամրացուցած, գնում են այս այն կողմ. իւրաքանչիւրը իւր վարպետի մօտ կարդալու է գնում....

«Եփրատէս արևի ջերմիկ համբոյրներով լուծել էր իւր լեզուի կապը. իւր շամբուտը խօսում էր. անհամար ջրասէր թռչնոց հարսնարան էր դարձել սիրոյ օրրան: Հեշտասէր աչքը այն գաղտնարանի խորհուրդները տեսնել կարող չէ. բայց որսի շնիկը, որսական բարակը, այդ չար ոգին միջամուխ է լինում սրբավայրի մէջ, և շփոթ ձգելով թեւաւոր բնակիչներու գիրկը՝ նոքա ձայնարձակ՝ երամովին վերանում են օդի մէջ, և այդ երկրորդ ապաստարանում յաճախ հասնում է մահը նոցա:

«Անգութ որսորդի մէկը մի անգամ ինձ հետ էր առել, և ես տեսայ այն դրախտավայր տեղերը, և այնոնց մէջ կատարուած անգթութիւնը: Իւր զբօսանքի, կամ պորտի, կամ լոկ սնապարծութեան համար՝ ապաժամ կտրում էր իմ որսորդս արևը այն սիրախօս հաւերու աչքէն, որոնք պատրաստուում էին մի նոր թևաւոր սերունդ յարուցանելու, իրենց ձագերով դաշտ ու հովիտ աւելի ճոխացնելու, և իրեն իսկ՝ որսորդին՝ ու զուարճասէր մարդուն՝ աւելի առատութեամբ վայելք ստեղծելու: Այդպէս սրբապղծել և աւերել այն առագաստը, ուր ապագայ կեանքի խորհուրդն է կատարվում, ուրեմն և գոյն կեանքը իւր բոյնին մէջ խեղդել, վայրենութիւն է և կամ հարազոյն տգիտութիւն և աղէտալի եսապաշտութիւն:

«Շոգն ընկել էր, իւր շնչի տակ տապանում էր դաշտը, Շաքաստանի ունեոր բնակիչները հովասուն ու զուարճ տեղեր էին ապաւինում. ճռնչում ու գլվում էր և մի օր մեր սայլը դէպ հիւսիս. առաջինի եզները գլուխները զուգաժամանակ ճօճելով այս ու այն կողմ և դուժինը բերներէն վազեցնելով որ նշան էր տապի ստիպելուն, քաշում էին արևելեան ծանր սայլը՝ հինգ վեց հոգի վրէն նստած,

Եփրատէս մեզ թողեց իւր ջրերը կտրելու անցնելու: Արևի հետ սաստիկ գրկախառնումքի մէջ՝ իւր ուռուցիկ ծոցի զօրութիւնը նուազել էր: Դէմ էինք դրել դէպ այն գիւղը որ Արծաթի է կոչվում: Նոյն օրը հասանք: Ջերմուկ ունի, բարեխառն ասաճանի. և մի կոնտի վրա մի հինաւուրց մատուռ, ուր այց է գնում ուխտաւորը, և կարծեմ տարին մի անգամ, լաւ միտս չէ, պատարագի ձայն է լսվում իւր լքեալ ու այրիացեալ կամարի տակ. Լուսաւորչայ չը գիտեմ ո՛ր մէկ տօնին. ինքը մատուռը Լուսաւորչայ յիշատակին է կրում, կամ կարծեմ Լուսաւորչաշէն է ինձ ասացին:

— Այս բաներն ես, սիրելի բարեկամս, յիշատակով եմ ասում. տասն և մէկ տարեկան ժամանակս տեսել ու լսել եմ, և հիմա երեսներորդին՝ պատմում եմ քեզ. ուրեմն եթէ իղձ ունենաս մի օր այս բաները քննելու ստուգելու, և իմ ասածներս թերի կամ սխալ գտնես, ներող եղիր բարեկամիդ որ ոչ իբրև գիտնական է հանդիսանում ու գիտնական հետազօտութիւններ քեզ հաղորդում, այլ իւր մանկութեան ուշքն ու միտքը գրաւող բաները յիշողութեան միջնորդութեամբ քեզ գրում, այնպէս՝ ինչպէս որ իրեն թւում է տեսած լինել և լսած:—

«Ցիշատակութեանս մէջ կենդանի է մնացել այն, որ ջերմուկի մէջ լողանալիս կանանց բերնէն լսել եմ, թէ ջերմուկը իւր շաչապետ օձն ունի, արդար և բարերար, որի ապարանքը նոյն այն ջրի մէջ է և թէ եթէ նա առողջութիւն խնդրող կնոջ մէջքը փաթթվի՝ սորա ամլութիւնը կը վերնայ: Այսպէս որ այդ բանը միտքս է ընկնում, միշտ մի ենթադրութիւն էլ հետ է վազում ուղեղիս մէջ.

տանի սովատանջների չեռևեալ անձինքներից: Ալէքսանդրապօլցի Սօլօմօն Ղասաալեանցից 50 րուբլ, ախալքալաքեցի Ստեփան Վարդանեանից 50 րուբլ, ջալալօղլեցի Սարգիս Տէր-Գրիգորեանից 25 րուբլ, և ախալքալաքեցի Ցարութիւն Ցարութիւնեանցից 25 րուբլ:

—

Քանի մի տիրացուներ քաչանայ ձեռնադրվելու համար երկար ժամանակ աղաչելուց յետոյ հոգևոր կառավարութեանը, տեսնում են, որ առանց յայտնի «գանձանակը» տալու երբէք իրենց նպատակին չը պիտի հասնեն, ուստի պարտք են վերառնում տոկոսով փողեր և տանում են մի եպիսկոպոսին: Ի հարկէ սրբազանը իսկոյն ձեռնադրում է ամենին, բայց դեռ ժողովուրդ չէ տալիս այդ նորընծաներին հովւելու համար: Նորընծայ քաչանաները տարիներով սպասում են ժողովուրդ հովւելու նշանակած տեղը ուղարկվելու համար, բայց այդ խնդիրքը դեռ մնում է անկատար, իսկ պարտատէրերը նորընծաներից պահանջում են փողերը: Շատ սպասելուց յետոյ յուսահատ դրութեան մէջ դիմում են նորից սրբազանին խնդրելով, որ յետ տայ իրանց փողերը, որովհետև պարտատէրերը նեղում են, իսկ իրանք, եթէ կարելի է յետ կը տան սրբազանից ստացած քահանայութիւնը, ու կերթան երկրագործութիւն կանեն, որով կարող են պարտքից ազատվել: Բայց սրբազանը յետ տալ չէ ուզում և այսպէս նորընծայ քաչանաները մնացել են շուարած:

—

Երկուշաբթի, հոկտեմբերի 13-ին լինելու է Արծրունու թատրոնում մեր հայ երաժիշտ-հեղինակի, պ. Կորգանօվի կօնցէրտը: Երիտասարդ երաժիշտը ուսում է առել Ս. Պետերբուրգի և Լայպցիգի կօնսերվատօրիաների մէջ. նա յայտնի ռուս երաժիշտ Րուբինշտայնի աշակերտ է և ունի արդէն մի քանի գեղեցիկ հեղինակութիւններ, որոնցից «Տարանտէլլա» և «Նօկտիւրն» յայտնի են Թիֆլիսեցիներին: Կարելի է հաստատ կարծել որ թատրօնը լի կը լինի և մեր թէ հայ և թէ վրացի հասարակութիւնը կը շտապի գալ թատրօն, իր հայրենակցին, կովկասցուն, հային լսելու համար: Ինչ տեսակ համակրութեամբ մեր հասարակութիւնը վերաբերվեց մի քանի ամիս սրանից առաջ դէպի իր հայրենակից պ. Կորիձէ, յոյս ունենք որ նոյն համակրութեամբ կը վերաբերվի նա և դէպի պ. Կորգանօվ:

—

Տեղական «Կովկաս» ռուս լրագիրը նոր ձև է ընդունել, հետևելով մի այլ լրագրի օրինակին, որ «Մշակի» երդուեալ թշնամի է: Նա սկսել է արտատպել «Մշակից» լուրեր, քաղուածներ, առանց «Մշակի» անունը յիշելու: Ինչ կասէր «Կովկաս» եթէ մենք էլ նրանից լուրեր արտատպելով ասէինք. «ռուս լրագիրներից մինի մէջ կարդում ենք հետևեալը:»

—

«Գօլօս» լրագիրը նորերումս նուիրել է գրեթէ մի ամբողջ սիւն Գրիգոր Արծրունու «Սովը Թիւրքաց Հայաստանի մէջ» գերմանական բրօշիւրի քննութեանը:

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք ՄՕՍԿՎԱՑՈՒՄ, Սուքիասեանց քաչանայից հրատարակած գրքոյկը «Ալէքսանդր Բ. Կայսր Ռուսիոյ, 1855-1880.»

—

«Գօլօս» լրագրում կարդում ենք հետևեալ հետաքրքիր տեղեկութիւնները Ռուսաստանում հրատարակվող լրագրների թւի վրա: Ռուսաստանում հրատարակվում են 608 հատ լրագիրներ, որոնցից 417 ռուսերէն լեզուով, 54 լեհական լեզուով, 40 գերմաներէն, 10 ֆրանսերէն, 11 լատիշերէն, 7 էստօնեան լեզուով, 7 հայերէն լեզուով, 3 վրացերէն, 4 թուրքերէն. 3 լատիներէն, 2 ֆիններէն, 1 հրէարէն:

—

Գանձակեցի պ. Մկրտիչ Ղլէչեանցից ստացանք 3 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների:

—

Ստացանք ՓՕԹԻՑ, այնտեղի վաճառական և կօմիսիօնէր պ. Պօպօվից մի հեռագիր և մի նամակ, որով նա նուիրում է 2000 րուբլ, որ մեզ պէտք է հասցնէ: Այդ գումարից 1000 րուբլ յօգուտ «Միացեալ ընկերութեան» է, իսկ 1000 յօգուտ Վանի սովեալների:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒԼՂԱՐԻԱ

—

Սօֆիայից «Polit. Correspr.» լրագրին գըրում են հետևեալը սեպտեմբերի 19-ից: Թէպէտ բօլղարական զինուորական մինիստր, գեներալ Էրնրօտ, բոլոր միջոցները գործ է դրել հասարական ապահովութիւնը պաշտպանելու համար, բայց այդ ապահովութեան համար դեռ ևս շատ բան պէտք է անել: Թէպէտ թիւրքաց խումբերի թիւը հետզհետէ փոքրանում է, բայց աւազակները առաջվայ պէս յանդգնութեամբ անկարգութիւններ են անում և շատ անգամ անպատիժ են մնում: Տրնօվի նահանգի մէջ ոչինչ ապահովութիւն չը կայ: Իստամբօլ գիւղի մօտ 120 թիւրքերից բաղկացած մի խումբ երևեցաւ, որ համարձակվեցաւ գիշերով յարձակվել նահանգի գլխաւոր քաղաքի վրա: Ժանդարմների գլխաւորի արագ գործողութիւնների շնորհիւ աւազակների այդ խումբը վռնդվեցաւ քաղաքից և չը կարողացաւ նրան մեծ վնաս հասցնել: Ոչ ոք չէ կարող երաշխաւորել, որ խումբը նորից չի փորձի յարձակվել քաղաքի վրա և կողոպտել բնակիչներին: 1878 թուին, Դրխի պատերազմի ժամանակ Ռուսաստան գաղթող բօլգարացիները այժմ վերադառնում են իրանց ազատված հայրենիքը: Նորերումս Ռուսաստանից վերադարձան Բօլգարիա 1200 ընտանիքներ, որոնց այնպիսի տեղեր բնակեցրին, որտեղ բօլգարական տարրը պակաս է: Այդ հանգամանքին մեծ նշանակութիւն են տալիս:

ՍՊԱՆԻԱ

—

Սպանիական լրագիրները հաղորդում են, որ Կօրտեսների (սպանիական պարլամենտի) համար լինելու ընտրութիւնները աչքի առջև ունենալով, Կաստելար դիտաւորութիւն ունի մի ճառ ասել Ալսիրայի ճաշկերութեան ժամանակ, որի նպատակը կը լինի միութիւն հաստատել Սպանիայի բոլոր ռամկապետական կուսակցութիւնների մէջ:

Սպանիական Իզաբէլլա նախկին թագուհին, ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, պաշտօնապէս յայտնել է որ հրաժարվում է իր բոլոր անշարժ կալուածների իրաւունքից յօգուտ իր որդիների, պահելով իր համար միմիայն այդ կալուածների արդիւնքի վայելելը քանի որ ինքը կենդանի է:

Լուր կայ, որ սպանիական կառավարութիւնը արգելել է Բասկեան նահանգում երգում տալ բասկեան բարբառով: Այսուհետև այդ նահանգումն էլ երգումը պիտի տրվի սպանիական լեզուով:

Մադրիդից գրում են լրագիրներին, որ Սպանիան դիտաւորութիւն ունի ընդարձակել իր առևտրական յարաբերութիւնները Ասիայի հետ և այս նպատակով հետևելով եւրօպական այլ պետութիւնների օրինակին, պիտի նշանակէ Ասիայի մի քանի նշանաւոր կէտերում առևտրական հիւպատօսներին:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՌԱԳՈՒԶԱ, 3 հոկտեմբերի: Ալբանական միութիւնը մերժեց Րիզա-փաշայի պահանջը Դուլցինիօն խաղաղութեամբ չեռնօգօրցիներին յանձնելու մասին և վճռեց պաշտպանել Դուլցինիօ: Րիզա-փաշա յետ է քաշում իր զօրքերը ալբանցիների ընդդիմադրութիւնը խանգարելու նպատակով:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 3 հոկտեմբերի: Եգուց կոմս Լօրիս-Մէլիքօվ ուղևորվում է Լիվադիա: «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է. «Новое Время» լրագրին տուած է երկրորդ նախազգուշութիւն մի ճաշի առիթով յօդուածի պատճառով, որ տըպվեցաւ լրագրի № 1649 մէջ:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 3 հոկտեմբերի: «Берегъ» լրագրին Հռօմից հեռագրում են հոկտեմբերի 2-ից. Յունական թագուհին անձամբ յանձնեց պապին Թագաւոր Կայսրի սեփական ձեռքով գրված մի նամակ:

ՏՈՒՆԻՍ, 2 հոկտեմբերի: Լևանտի նաւատորմի մի բաժինը Վագուլետից ուղևորվեցաւ Պիրէյ:

ԼՕՆԴՕՆ, 3 հոկտեմբերի: Ասում են, որ կառավարութիւնը մտադիր է դատաստանի ենթարկել Իրլանդիայի հողային ագիտացիայի առաջնորդներին, որոնք մեղադրվում են դաւադրութիւն կազմելու մէջ:

ԲԵՐԼԻՆ, 4 հոկտեմբերի: Պրուսական Սէյմը հրաւիրված է հոկտեմբերի 6-ին:

ԲԻՒՋԻՇ, 4 հոկտեմբերի: Չեռնօգօրիական զօրքերի գլխաւոր հրամանատար Բօժօ-Պետրօվիչ բանակ կազմեց Սուտօրինի մօտ Բօժօ Պետրօվիչ իր հետ ունի իշխանի գվարդիան և բազմաթիւ կանօնաւոր զօրքեր:

ՊՐԻԶՐԵՆԴ, 4 հոկտեմբերի: Աւստրիական պատուաւոր թարգմանիչը և նրա ամուսինը սեպտեմբերի 30-ին սպանվեցան տեղացիների ձեռքով: Աւստրիական հիւպատոսը Պրիզրենդի մէջ Վալդգարդ յետ է կանչված իր կառավարութենից: Քննութիւն է նշանակված:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 հոկտեմբերի: «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է. երէկ, հոկտեմբերի 4-ին Նորին Բարձրութիւն Թագաժառանգը, Թագաժառանգուհին իրանց երեխաներով Միխայիլ և Կսենիա Ալէքսանդրօվիչներ, և կոմս Լօրիս-Մելիքօվ ուղևորվեցան Լիվադիա: Կոմս Լօրիս-Մելիքօվի բացակայութեան ժամանակ մինիստրութեան գործերը կը կառավարէ ներքին գործերի մինիստրի օգնական Կօխանօվ:

ԽԱՐԿՕՎ, 4 հոկտեմբերի: Այսօր բացվեցաւ Ռուսաստանի հարաւային մասի լեռնային արդիւնաբերողների հինգերորդ ժողովը:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

չը գիտեմ ուստի, թէ կարող է և ամուլ կանանց արգանդը բացուիլ. գուցէ նոյն կանայք են առել. հաստատել չեմ համարձակում: Կախարդական ազդեցութեամբ մի և նոյն ժամանակ մի ուրիշ առասպել է վեր վազում մտքիս մէջ. յիշում եմ յոնական Աստուածը, որ այլ և այլ կերպարանք էր մըտնում գեղեցիկ կանանց կամ դիցուհիներու հետ խառնուելու, թէ ինչպէս մի օր վերը յիշուած շահապետի կերպարանքով գրկեց իւր տարփածուն և նոր մէկով ճոխացուց իւր Ոլիմպոսը:

«Մեր իմաստուն օձը կարող է այդ շնորհքն ունենալ երևակայողի համար: Երբ սիրատարփ պատանուհին քանի մի տարի բաղձանքով մաշուելով դեռ չունի իւր սիրոյ պտուղը, և այդ է ելնում այն տեղերուն, երբ ճակատն ու վարդ այտերը մարգարիտ քըրտնած և կուրծքն ելևէջ փափկիկ ոտով ելնում է սարն ի վեր, սուրբ մատուռի մէջ երկրպագութիւն անելու, երբ ականակիտ առուակի ափին ղալարազարդ գետնի վրա նստած իւր սիրելիներու հետ՝ իւր համեստ և ախորժաչամ ճաշիկն է անում և անմահական ջրով իւր տապը բարեխառնում, երբ մեղմիկ զեփիւռի շնչով որ կանանչներու վրայէն անուշիկ թրթռմամբ գալիս է՝ իւր գողտրիկ կուրծքը կազդուրում, երբ անապակ օդի գեղատեսիլ բնութեան և ընդարձակ լուսամաքուր երկնածրի շնորհքով իւր աչքերը ստացել են երկնային պայծառութիւն և հեշտ զգացմունքներու հուրը փայլելում է այնտեղ, երբ երեկոյին ջերմիկ ջրի մէջ իւր գեղաշէն անդամները փափկացնում և ապա զով գիշերի լուսավառ աստղերու տակ անուշաչեր անկողնի քունը քաշում մի մոգական գրկախառնութեան մէջ, կարծեմ այդ ժամանակ կարող է մի հրաշք գործուիլ, որի հեղինակն էլ իմաստուն օձը կարող է համարուիլ:

«Քանի մի օր վերջը մեր սայլը դարձեալ ճռընչում ու գլվում էր, այնտեղէն դէպ արևմուտք գնում էինք այն ջերմուկները, *) որ կայսերական ճանապարհի վրա են. այստեղ աղաներու, բէգերու և էֆէնդիներու վրանները ձգուած են մի թեթև ուռուցիկութիւն ունեցող դաշտի վրա. փողն ու թմբուկ և այլ գործիներն անդադար են. միւսին պէս խորհրդաւոր մենարան չէ սա. իւր ջրերն, որ աւելի խոր անդունդէն են վեր վազում, շատ տաք են, մէկը մանաւանդ՝ որի կրակը մեղմացնելու համար իւր կողքին հեզիկ բղխող սառնական ջուրը մէջն է վազում: Ջերմուկները շինուած՝ երկուս էին, մէկը մեծ և խոր, և շրջբոլոր աստիճանաւոր, և աստիճանները բոլոր ջրի մէջ՝ քարաշէն. դըժուար չէ գիտցողներու կամ նստիլ ուզողներու համար են, որոնք իրենց ուզած խորութեան մէջ նստիլ կարող են. կենդրոնը՝ ուր բղխում են ակունքը՝ մարդաչափէն վեր է:

«Միւսը առաջինէն փոքր էր, պարզ և ցածուն, և աւելի կանանց սեփական: Այնտեղ, դեռ մութը լուսէն չը բաժնուած՝ գիշերհանայ, գալիս էինք. բարձըր փրփուրը ջրի երեսը բռնած էր մնում, դեռ մարդ չը կար, հանուում էինք և յուշիկ ջերմ ալիքներու ծոցը մտնում. հարցնում էի ինչէն է փրփուրը. մայրս ու միւսներն ինձ ասում էին.— Ջերմուկի Պառաւը գիշերով վեր է երևում իւր խորքէն, մազերը սապնով լուանում է, փրփուրը ջրի երեսը բռնում—: Սըկումէի ջրի տակը, Պառաւ չէի գըտնում, այլ կանանց փափկիկ սրունքները որ բռնում էի երեխայական աշխուժութեամբ:

«Սոցա առընթեր բղխում են և այլ ջերմուկներ, որոնք իրենց վրա շէնք չունին և անպատրաստ են. փոքր հեռուն՝ կայ նաև հանքային ջրի սառն բըղխումնը, այնտեղ էլ լողանում են: Գիւղի, թէ չէ մոլորվում յիշողութիւնս, արևելեան կողմէն հիւսիսէնհարաւ հոսում է մի վճիտ գետակ, որի ջրերը կունկի *) աչք են. իրենց աչքերում երևում են դիտողին այնտեղի բնակները՝ մանր ու խոշոր ձըկները: Բարձր կամրջի վրայէն որսորդի մէկը նոր օրինակ զուարճութիւն էր անում. անխռչեմութեամբ իրենց թիկունքը արևին ցոյց տուող անձայն լողալներու գլխուն հրացանով նշան էր առնում, և որտէն վերջը երբեմն տեսնում էի որ խեղճն այս անգամ սպիտակ փորն արևին արած՝ անդարձ անցնում էր կամուրջն 'ի վայր.. .»

—Թող երթայ ոգին իւր դատը Ստեղծողի առջև վարելու. մենք առ այժմ տեսնում ենք որ մի Հզօրի Օրէնք կայ, որ իշխում է: Գիտեմ որ այդ օրէնքի դէմ Հայեցողութեան Վարդապետները միշտ բողոքում են. բայց, ի դէպ, միտս է գալիս Մեծ Վարդապետի առակը, որ Աւետարանի կողքումն է գրուած. հարուստ պարտատէրը թողեց իւր աղքատ պարտապանի պարտքը՝ վասն զի աղաչում ու պաղատում էր. պարտապանը գնաց իւր պարտապանին ու պահանջում էր որ պարտքն հատուցանէ. խղճալին աղաչեց ու պաղատեց որ ժամանակ տայ, բայց նա չը լսեց՝ խեղդում ու ստիպում էր: Իրնից աւելի տկարի մօտ հզօրի օրէնքն էր գործադնում: Հաւատում եմ որ մի օր իրաց կարգը փոխուի, որ Առիւծն ու Եզը մէկ մարքի վրա յարդ ուտեն. բայց այսօր հարկաւոր է Հզօր լինել՝ անվտանգ ապրելու համար: Արդարն ևս այդ զէնքով պիտի իւր յաղթանակը կանգնէ, կարծեմ այդպէս էլ անում է: Արդար է ցանկալը որ այդ օրէնքը բարւոյ համար գործ դրուի. բայց ո՞վ կը համոզես որ ինքը չարն է գործում. ամեն մարդ իւր այսպէս կամ այնպէս գործելու արդարացուցիչ փաստերը ծոցումն ունի. այն էլ մեծ բան է որ սխալուած լինել երբեմն խոստովանի: Մեր կարծիքները տարբեր են. գործելու օրէնք չենք կարող տալ իրար, բայց եթէ սիրոյ կամ համաձայն շահի շնորհիւ, և կամ վերջապէս բռնութեամբ հպատակեցնելով. բայց որովհետև Սէրը, Շահը, Բռնութիւնը՝ մեր բնութեան յեղյեղուկ պայմանով փոփոխական, Անկայուն, Անցողական են, դոյն բաղդին է ենթարկուած նաև՝ Մեր Համաձայնութիւնը: Այս թօհբօհէն *) ելնելու համար հաւատով և յուսով, այո և գործելով, պիտի սպասենք մի Նրանիկ Ժամանակի, որի Շրջանը ո գիտէ քանի դարեր վերջըն է երևնալու:

—Մինչև այդ,— ես պատասխանեցի, համբերութիւնս հատած,— վայ գայ բարակ մանողին: Ոչ, ոչ. Ես կը սիրեմ Սուրս, Ձիս, Անձս, Բարեկամս: Մնացածը թող Ստեղծողը իւր Նախախնամութեամբը կառավարէ՝ ինչպէս կուզէ, ինձ էլ նոցա հետ:

(Կը շարունակվի)

* Իլիճա:

*) Կարդ, կուընկի. կռունկ:

*) Քաոս: